

NEOLİBERAL EKONOMİ POLİTİKALARININ LATİN AMERİKA ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Dr. Zeynep Zafir Benderli*
Dr. Zeki İlker Görenel**

ABSTRACT

This paper argues that the Bretton Woods Institutions have shaped the economic policies designed for less developed countries to solve the problems and instability of capitalist, industrialized countries at the center rather than alleviating problems of the economies at the periphery. The neoliberal policies formed by the Washington Consensus have been imposed to the Latin American countries. These policies were not suitable for the internal dynamics and the structure of these countries, therefore caused the problems to deepen and to get worse. This paper aims to show the costs of economic reforms, structural adjustment and stabilization policies which increased significantly when the countries at the periphery fully liberalized their economies with the problematic dynamics having appeared during the course of the import substitution strategy.

Key Words: Neoliberalism, Latin America

ÖZET

Bu çalışmada, Bretton Woods Kurumları'nın az gelişmiş ülkeler için biçimlendirdikleri politikaların, sözkonusu ülkelerin sorunlarını hafifletmekten ziyade, merkezdeki ekonomilerin istikrarsızlıkları ve sorunlarını çözmek amacına hizmet ettiği tartışılmaktadır. Bu bağlamda, Washington Uzlaşısı tarafından Latin Amerika ülkelerine reçete olarak sunulan neoliberal politikalar ele alınmıştır. Liberalizasyona yönelik bu politikaların, az gelişmiş ülkelerin ithal ikameci sanayileşme stratejileri uygulamaları sürecinde ortaya çıkan iç dinamiklerine ve yapılarına uygun olmadığı, bu nedenle de politika maliyetlerinin artarak sorunların daha da derinleştiği vurgulanmak istenmiştir.

---

* Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Arş. Gör.

** Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü Arş. Gör.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, Latin Amerika

GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde dünya ekonomisinde görülen her ekonomik durgunluk, kar oranlarının yükseltilmesine yönelik çabaları da beraberinde getirmiştir. Kapitalizm, döngüsel olarak beliren tıkanma noktalarında ortaya çıkan krizleri yansıtma eğiliminde olmuştur. Tüm bu süreç içinde gelir dağılımındaki adaletsizlik sürmüş, üretimin modernize edilmesi ve küreselleşmesi yoluyla ücretler baskılanarak maliyetler azaltılmış, yeni buluşlarla tekelleşmeye yol açan ürünler üretilerek piyasaya sürülmüştür. Sermaye birikim yolları, yerel üretim süreçlerinin organizasyonu ve devletin siyasi örgütlenmesi, kapitalizmin iç dinamiklerinin yaratmış olduğu krizleri çözmek için kullanılmıştır. 1929 Büyük Buhranı sonrasında, kapitalist toplumlar, piyasalar üzerindeki ekonomik güçlerini devlet aracılığıyla göstermeye başlamışlardır. Devlete; ekonominin kalkınmasında, büyümesinde ve gelişmesinde önemli roller atfeden Keynezyen anlayış, nihayetinde 1929 buhranındaki tıkanışın aşılmasına hizmet etmiştir. Ekonomi politikaları belirlenirken, kapitalist sistemin aksaklıklarının çözümlenmesinde de maliyetler toplumsallaştırılmaya çalışılmıştır. Benzer biçimde 1970'li yılların sonlarına gelindiğinde, kapitalist ekonomilerdeki üretken sermayede görülen kar sıkışmaları ve finansal sermayenin üstlendiği risklerin artması ile ilgili sorun bu sefer de çevre ülkelere yansıtılarak giderilmeye çalışılmıştır. Bu ülkeler, Washington Uzlaşısı'na dayalı neoliberal politikalar ile gerek ticaret gerekse sermaye akımları önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik yapısal uyum politikalarıyla, kapitalizmin yaşadığı tıkanmanın aşılmasına hizmet etmişlerdir.

Bu çalışmada Bretton-Woods Kurumları'nın, çevre ülkelerin yaşadıkları ekonomik sorunları çözmekten öte, merkez ülkelerin yaşadığı sorunları yansıtma/çözme amacıyla politikalarını biçimlendirdikleri sorunsalı üzerinde durulacaktır. Bretton-Woods Kurumları'nın oluşturdukları politikaların deneme sahası olan Latin Amerika ülkelerinin kendi iç dinamiklerine uygun olmayan ve hatta yaşadıkları sorunları derinleştiren, söz konusu neoliberal politikaların yarattığı olumsuzluklara odaklanılacaktır. İthal ikameci sanayileşme stratejisi içinde beliren sorunlu dinamiklerle liberalizasyona geçildiğinde, ortaya çıkan maliyetlerin daha da şiddetli olduğu gösterilmek istenmektedir. Bu bağlamda çalışmada öncelikle, ithal ikameci stratejiyi benimseyen Latin Amerika ülkelerinin sahip oldukları ekonomik-siyasi-toplumsal ilişkiler çerçevesinde neoliberalizme geçişi zorunlu hale getiren iç dinamiklerinin neler oldukları incelendikten sonra, neoliberal politikalarla 'belirtilen' amaçlar ile uygulamalar sonucunda ortaya çıkan yeni sorunlar arasındaki ikilemler belirlenmeye çalışılacaktır.

İçe Dönük Kalkınma Modeli ve Popülist Politikalar

1980'lere kadar geç endüstrileşen ülkelerin neredeyse hepsi, batının endüstrileşmiş ülkelerini yakalama hedefi ile ithal ikameci stratejileri hayata geçirmişlerdir. Bu uygulamalar görünürde, ulusal ekonomiyi uluslararası rekabetten koruyan politikalarlardır. Süreç, merkez-çevre arasındaki iş bölümü bağlamında incelendiğinde, kuralların aslında merkez tarafından belirlenmesi, çevrenin ise az gelişmişliği nedeniyle bu kurallara uyması şeklinde biçimlenmiştir. Merkez ülkeler, özellikle de ABD, az gelişmiş ülkelere yapacakları

---

yardımlarda ithal ikameci politikaların kabul edilmesini temel koşul haline getirmişlerdir. Böylelikle, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya çıkan aşırı kapasitenin massedilmesine yardımcı olmak ve Amerikan sermaye malları ile ağır sanayi ürünleri için yeni piyasalar sağlamak üzere dünya ticareti yeniden canlandırılmaya/biçimlendirilmeye başlamıştır. Diğer taraftan az gelişmiş dünyadaki doğal kaynaklar ile minerallerin ithali ve ucuz emeğin kullanılması yoluyla maliyet avantajı da sürdürülmeye çalışılmıştır ¹. Ancak az gelişmiş ülkelerin merkez ülkelere bağımlılıkları giderek artmış, sanayileşme, ihracat yerine merkezin yardımları ve merkezden alınan borçlarla beslenir bir yapıya dönüşmüştür.

Bu strateji hükümetlere, Keynezyen politikaları ya da yapısal kalkınma politikalarını izleyebilme olanağı tanımıştır. Örneğin hükümetler, piyasa fiyatlarını pek çok farklı araç yoluyla etkileyebilmiş ve bir refah devleti görünümü yaratabilmişlerdir. İç talebe ve iç piyasaların gelişmesine, dolayısıyla da iç satın alma gücünün artırılmasına dayanan ithal ikameci politikalar, Latin Amerika ülkelerindeki geliri yeniden bölüştürerek sermaye-emek arasında bir uzlaşma yaratmaya yönelik popülist politikalar ile örtüşmüştür ². Kısa dönemli faydalar sağlayabilen ve siyasi olarak daha kolay uygulanabilen bu politikalar ile toplumdaki güç dengeleri değiştirilebilmiştir ³. Uygulamaların sonucunda kısa dönemde, imalat kesimi tarifelerden ve kredi kolaylıklarından, tarım kesimi piyasaların genişlemesinden, orta sınıf kamu istihdam olanaklarının artmasından ve sosyal güvenlik sisteminin etkinleştirilmesinden, kalifiye işçiler de sendikal faaliyetlerin yaygınlaşmasından ve tüketim-refah artışından yararlanabilmişlerdir. Ancak Latin Amerika ülkelerindeki uygulamalarda, kamu kaynaklarının savurganca kullanıldığı, fiyat kontrollerinin yoğunlaştırıldığı, ulusal paranın sistematik olarak aşırı değerlendirildiği görülmüştür ⁴. Uzun dönemde büyüyen bütçe açıkları, dış tasarruflara bağımlılığı artırmış, ticaret kısıtlamaları ile yürüyen ithal ikameci endüstriler dış sermayeye bağımlı hale gelmiş, ekonomi politikaları ve kaynak dağılımı kentli kesimlere yöneldiğinden, tarım kesimi yoksullaşmıştır ⁵.

İthal ikamesi sürecinde birikime, teknolojik ilerlemeye ve verimliliğe öncelik verilmesi, endüstrideki firmaların orta ve küçük ölçekli işletmeleri üretim zincirine dahil ederek teknolojik altyapıdan yararlandırımları, vasıflı emeği eğitmeleri; strateji, politika ve standartlar belirleyen kamu kurumlarının etkinleştirilmeleri gerekirken üretimin orta ve üst sınıfın tüketim taleplerine yönelmemesine dikkat edilmelidir. Ancak Latin Amerika

---

¹ Franko, Patrice, **The Puzzle of Latin American Economic Development**, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 1999, ss. 51-75.

² Dornbusch, Rudiger ve Sebastian Edwards, “*The Economic Populism Paradigm*”, **NBER WP 2986**, Cambridge, 1989, ss. 27-48.

³ Castro, Paulo ve Marcio Ronci, “*Sixty Years of Populism in Brasil*”, **Macroeconomic Populism in Latin America**, eds. Rudiger Dornbusch ve Sebastian Edwards, University of Chicago Press, 1991, ss. 151-175.

⁴ Bazdresch, Carlos ve Santiago Levy, “*Populism and Economic Policy in Mexico, 1970-82*”, **Macroeconomic Populism in Latin America**, eds. Rudiger Dornbusch ve Sebastian Edwards, University of Chicago Press, 1991, s. 226.

⁵ Cardosa, Eliana ve Ann Helwege, **Latin America’s Economy: Diversity, Trends and Conflicts**, The MIT Press, 1991, s. 204.

ülkelerinde bu olgular gereğince önemsenmemiştir.⁶ Dolayısıyla ithal ikamesi stratejisi dengesiz bir büyüme stratejisine dönüşerek, ekonomik performansı etkileyen üç kısıtı da beraberinde getirmiştir. Bu kısıtlar; *ticaret dengesinin kötüleşmesi*, *sektörel dengesizlik* ve *kamu maliyesinin disiplinsizleşmesi* olarak sıralanabilir. İthal ikamesi stratejisi uygulayan ekonomilerde, sanayi sektörünün GSYİH içindeki payının %20'lerden %35'lere çıkması gibi kalıcı değişimler ve yüksek büyüme oranlarının yakalanması gibi ekonomik göstergelerde iyileşmeler görülse de, pek çok ülke, potansiyel karşılaştırmalı üstünlüklerinin ne olduğunu göz önüne almadan politikalar üretmiş ve uygulamıştır.⁷ Bu da verimli olmayan pek çok endüstrinin doğmasına, sermaye sahiplerinin tekelci karlar elde etmelerine ve sanayileşme sürecinin sermaye-yoğun bir eğilime girmesine yol açmıştır.

Modelin Yarattığı Sorunlu Dinamikler

Uygulamalardaki yanlışlıklara, ülkelerin dışa bağımlı yapılarının giderek artmasına ve ticaret hadlerindeki aleyhte dalgalanmalara rağmen, stratejinin sağlamış olduğu faydalardan vazgeçmek istemeyen kesimlerin oluşturdukları koalisyonlar, katı bir ekonomik yapı yaratmıştır. Örneğin ithal ikamesi stratejisi yürütülürken, dünya ticaretinde ihracat piyasaları ve arz kaynaklarının çeşitlenmeye başlaması ile ihracatın görece daha kolaylaşmasına rağmen, korumacılığın sağladığı faydalardan vazgeçmek istemeyen endüstriler, stratejinin değiştirilmesine direnç göstermişlerdir. Döviz kazandırıcı faaliyetlerin azlığı yanında, sermaye mallarında da dışa bağımlı bir yapı içinde bulunan ekonomiler, özel sektörün döviz gereksinimini finanse etmek için genelde dış borçlanmaya başvurmuşlardır. Ayrıca kambiyo kontrollerini aşmak için de daha fazla dış yardım ve daha fazla dış borç gerekmiştir. Ancak, 1970'lerdeki stagflasyon krizi sonrasında cari işlemler açıklarının finansmanının zorlaşması, petrol ithalatçısı gelişmekte olan ülkelerin cari işlemler açıklarını 1973 yılında 11.3 milyar ABD Doları'ndan 1981'de 107.7 milyar ABD Doları'na çıkartmıştır. IMF, bu ülkelerin cari işlemler açıklarının sadece %3.1'ini finanse etmiş, açıkların geri kalanı ise dış borçlanmayla kapatılmaya çalışılmıştır.⁸ 1970'li yıllarda uluslararası piyasalardaki aşırı fon arzı, bu ülkelerin büyüme hedeflerinden vazgeçmeden dış şokları atlatabilmelerini, dolayısıyla da kriz dinamiklerini erteleyebilmelerini sağlamıştır. Ancak dış borç/ihracat oranının yüksek, özel kredilerin ulusal ekonomide kalış oranları ile bu fonların yatırımı finanse etme ve yatırımların da ticareti yapılabilir malların üretimine yönelme oranlarının düşük olduğu Latin Amerika ülkelerinde dış borçlanmanın sorun yaratması önlenememiştir.

1970 ve 1980'lerdeki gelişmelere ve bu gelişmelerle ilişkili olarak ortaya çıkan sorunlara bakıldığında, aşağıdaki gibi bir tabloyla karşılaşmak mümkündür:

---

⁶ Sunkel, Osvaldo, "From Inward-Looking Development to Development from Within", **Latin America's Economic Development Confronting Crisis**, ed. James L. Dietz, Lynne Rienner Publishers, Boulder, London, 1995, ss. 355-382.

⁷ Kate, Adriaan Ten, "Trade Liberalization and Economic Stabilization in Mexico: Lessons of Experience", **World Development**, 20-5, 1992, ss. 659-672.

⁸ Griffith-Jones, Stephany, "International Financial Markets: A Case of Market Failure", **States or Markets? Neo-liberalism and the Development Policy Debate**, eds Christopher Colclough ve James Manor, Clarendon Pres, Oxford, 1991, ss. 101-120.

- Kısa vadeli kredilerin değişken faiz oranlarının uzun dönem kalkınma/büyüme girişimleriyle uyummadığı ve zamanla kriz dinamikleri belirlemeye başladığında da ortaya çıkan riski hükümetlerin üstlendikleri,

- Faiz oranlarının artması ile yeni kredi arzının azalmasının ve geçmişte alınan borçların vadelerinin dolmasının, borçlu ülkelerden net kaynak çıkışına neden olduğu, bu ülkelerdeki tasarrufların yatırımlara yönlendirilmeyip, borç servisinin yerine getirilmesi için kullanıldıkları,

- Hızla artan özel sermaye girişleriyle aşırı değerlendirilen kurların, tüketim ve üretim yapılarını ithal mallar yönünde değiştirdiği görülür ⁹.

Dış borç sorununun derinleşmesi ve bu durumun diğer makroekonomik değişkenler üzerindeki olumsuz ve derin etkileri 1980'li yılların 'kayıp yıllar' olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin dış borçları, 1981 yılında toplam 288.8 milyar ABD Doları'ndan, 1988 yılında 412.2 milyar ABD Doları'na çıkmış, yine aynı yıl Latin Amerika ülkelerinde dış borç, bu ülkelerin toplam ihracatının %305'ine, borç servis ödemeleri ise ihracatın %42'sine ulaşmıştır. 1983-1988 yılları arasında toplam dış borç, bölgenin toplam GYİH'nın %46'sı civarında seyretmiştir ¹⁰.

Merkezdeki Tıkanma ve Washington Uzlaşısı

Kapitalizmin altın yılları olarak adlandırabileceğimiz 1950-1973 yılları boyunca sanayileşmiş ülkeler birbirleriyle, karlılıklarını zedeleyecek aşırı rekabete girmek yerine, bölgesel işbirliklerine dayanan ilişkiler içerisinde bulunmuşlardır. Firmalar, karlılıklarını azaltan ve aşırı kapasite yaratan sermaye yatırımlarından ve fiyatlama savaşından kaçınmışlar, kapasiteye bir üst, fiyatlara da bir alt sınır getirerek, oligopol karlarını güvence altına almışlardır. Bu karların bir kısmı emek ilişkilerini fonlamak için kullanılmıştır. Bu da yüksek verimlilik artışlarına ve reel ücretlerin hızla yükselmesine yol açmıştır. Yükselen ücretler ve düşük işsizlik oranları, talep artışının güçlü ve kalıcı olmasına yardımcı olmuştur. Bu ortamda merkezdeki oligopolistik firmalar, uzun dönemli planlama yapabilmiş, araştırma ve geliştirmeye fon ayırabilmişlerdir. Karlar yatırımların finansmanı için yeterli seviyede seyrettiğinden, borçlanmaya gidilmemiştir. Ancak 1970'lerle birlikte değişen teknoloji ve açılan sınırlar "zorlayıcı rekabet" diye adlandırılan konjonktürü de

---

⁹ Dornbusch, Rudiger, "The Latin American Debt Problem: Anatomy and Solutions", **Debt and Democracy in Latin America**, eds Barbara Stallings, Robert Kaufman, Westview Pres, Boulder, 1989, ss. 7-22.

¹⁰ Tanzi, Vito, "Fiscal Policy and Economic Reconstruction in Latin America", **World Development**, 20-5, 1992, ss. 641-657.

beraberinde getirmiştir ¹¹. Fiyat savaşları, oligopol karların azalması, aşırı yatırım, sermaye mallarının teknolojik buluşlar nedeniyle hızla eskimesi ve finansman için çeşitli borç olanaklarının doğması bu yeni konjonktürün temel özellikleri olmuştur. Rekabet nedeniyle sanayileşmiş ülkelerdeki pek çok firma kısa vadeli planlamaya girişmiş, işveren-işçi ilişkileri de işverenlerin kısa dönemde ayakta kalma zorunluluğu/çabaları nedeniyle emek maliyetlerini düşürme girişimleriyle bozulmuştur. Neoliberal söyleme hizmet eden çokuluslu firmalar, tüm dünyayı potansiyel yatırım alanı olarak gördüklerinden, üretim faaliyetlerini, emeğin ve diğer maliyetlerin ucuz olduğu, piyasa büyüme potansiyeli güçlü olan ülkelere veya bölgelere aktarmışlardır. Fiyat-kar baskılarının süreklilik kazandığı bu ortamda, rekabet arttıkça ücretler kısılmış, düşük ücretli emek istihdamı artmış, hükümetlere, harcamalarını kısımaları ve bütçe fazlası vermeleri yönünde baskılar yapılmıştır. Tüm bu uygulamalar, sonuçta küresel toplam talebin daha da daralması ile sonuçlanmıştır.

Üretken sermaye ile finansal sermayenin karşı karşıya kaldığı söz konusu sorunların çözümü için ABD Merkez Bankası, ABD Hazinesi, G7 ülkeleri maliye bakanları ile uluslararası büyük ticari bankaların yöneticileri tarafından desteklenen ve Washington Uzlaşısı adı altında benimsenen neoliberal ilkeler ve politikalar devreye girmiştir. Mali disiplin zorunluluğu, devlet harcamalarındaki önceliklerin değiştirilmesi, vergi reformu, faiz oranlarının ve döviz kurlarının serbest piyasa koşullarınca belirlenmesi, ticaretin serbestleştirilmesi, yabancı sermayeye yönelik engellerin kaldırılması, özelleştirme, deregülasyon ve özel mülkiyet haklarının güvence altına alınması gibi on maddeden oluşan bu önlemler ¹² 1980 sonrasında IMF ve Dünya Bankası programlarının da ana eksenini oluşturarak bir anlamda koşulluluk kriterleri haline gelmişlerdir.

Bu politikaların uygulanmasıyla birlikte ortaya çıkan sorunlu dinamiklerle, geçmiş yapının taşıdığı olduğu dirençler, sürecin maliyetlerini daha da ağırlaştırmıştır.

Dışa Dönük Büyüme Modelinin Sorunlu Dinamikleri

Dış talebe bağlı, ihracata dönük büyüme modeline geçişin temel nedeni, ülkeye döviz kazandırıcı faaliyetlerin artırılmak istenmesidir. Ticaret ve sermaye işlemlerinin liberalizasyonu ile ithal ikameci dönemde uluslararası piyasalarda rekabet edebilecek düzeye gelen sektörler, dışa açılma sonrasında hem istihdam hacimlerini koruyacaklar, hem de ödemeler bilançosu açıklarının sorun hale gelmesini önleyeceklerdir. Ancak, bu modele geçiş için sektörlerin rekabet etme güçlerinin bulunması gerektiğinden, Latin Amerika ülkelerinin ithal ikameci dönemde ortaya çıkan sorunlu dinamikleri bu anlamda, neoliberalizme geçişin olumsuz etkilerini de şiddetlendirmiştir. Bu sorunlu dinamikleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

---

¹¹ Crotty, James, **Trading State-Led Prosperity for Market Led Stagnation: From the Golden Age to Global Neoliberalism**, Political Economy Research Institute, University of Massachusetts Amherst, 2000, ss. 5-6.

¹² Williamson, John, “*What Washington Means by Policy Reform*“, **Latin American Adjustment: How Much Has Happened?**, Washington: Institute of International Economics, 1990, ss. 3-20.

- Yüksek koruma oranları, ithalat lisansları, düşük fiyatlı girdi temini ve devlet sübvansiyonlarından yararlanan sektörler, edinmiş oldukları siyasi ve ekonomik gücü kullanarak, liberalizasyon döneminde de yeni modele özgü avantajlardan yararlanmayı sürdürmüşlerdir.

- Üretim sürecinde ithal ara mal ve hammadde kullanım oranının görece yoğunluğu, ticaretin serbestleşmesi sonrasında ithalatı da artırarak cari işlemler açıklarının kronikleşmesine neden olmuştur. Bu nedenle ithal ikameci dönemde ortaya çıkan dışa bağımlılık, yeni modelde de giderek artarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Her ne kadar ithal ikamesi sürecinin piyasaları genişletmesi, üretim altyapısının kurulmasını hızlandırması ve sermaye malları ithalatı ile yeni yurtiçi endüstrilerin gelişebilmesi gibi olumlu etkileri bulunsa da, ihracata dönük büyüme modeline geçildiğinde, arz ve talebin değişen yapılarından doğan fiyatlardaki geniş dalgalanmalar, söz konusu geçişi zorlaştırmış ve geçiş maliyetlerini ağırlaştırmıştır. Ayrıca dönüşüm için oldukça kapsamlı bir reform, uyum ve istikrar programının biçimlendirilmesine, yurtiçinde rekabet koşullarının oluşturulmasına, yeni teknolojilerin yaratılarak üretim süreçlerine uyarlanabilmesine, yatırımların ihracata dönük sektörlerle yönlendirilmesine gerek duyulması, olası maliyetleri daha da ağırlaştırmıştır. Süreç içerisinde gereken önemin verilmeyişi ile bu maliyetlere aşağıda sıralanan yenileri de eklenmiştir.

- İthal ikamesi sürecinde, uluslararası piyasalarda rekabet edebilir düzeye gelememiş ülkelerde dışa açılma, devalüasyon ve emek piyasalarının esnekleştirilmesi uygulamaları ile birlikte yürütülmüştür. Bunun anlamı, rekabeti düşük fiyatlarla yapmaktır. Devalüasyonun uzun süre sürdürülemez oluşu nedeniyle maliyet avantajı elde etmek, emek piyasalarının daha da esnekleştirilmesiyle ve ücretlerin daha da baskılanmasıyla mümkün olabilmıştır.

- İthalatın liberalizasyonu ile birlikte iç piyasaya yönelik üretim yapan sanayilerde kar sıkışması, bunun sonucunda da sanayisizleşme olgusu -deindustrialization- görülmüştür.

- Özellikle ihraç edilebilir mallar üreten sanayilerin üretimi de kısmen ithal girdilere bağımlı olduğundan, ihracatın artması ithalatı da artırmış, böylelikle de cari işlemler açıkları sürekli büyüme eğiliminde olmuştur.

- Dış finansman sorunlarını dış borçlanmayla aşmaya çalışan pek çok ülke, yaşanan borç krizi karşısında Washington Uzlaşısı'nın direktiflerini uygulamak durumunda kalmıştır. Bu ülkelerin üretim yapıları ve mal çeşitliliği birbirlerine benzediğinden, uluslararası piyasalarda yoğun bir rekabetle karşı karşıya kaldıklarında, kısa dönemde rekabet edebilmek amacıyla daha yüksek oranlarda devalüasyon yapmak ve ücretleri daha da baskılamak zorunda kalmışlardır.

- İthal ikamesi dönemindeki teşvik ve sübvansiyonların yerini, liberalizasyon sonrasında ihracatı teşvik politikaları, sübvansiyonlar, ucuz krediler, ihracatta vergi iadeleri, düşük fiyatlı girdi temini gibi uygulamalar aldığından, kamu finansman açıkları ve bu açıklara bağlı diğer ekonomik sorunlar varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Enformal sektörün genişlemesi ve kayıt dışı faaliyetlerin artması da kamu maliyesinin düzenlemelere ve reformlara rağmen disipline edilmesini engellemiştir.

- Diğer taraftan ticaret reformuna girişen gelişmekte olan ülkelerin ürettikleri sanayi ürünlerinin talep esneklikleri birden küçük olduğu için serbestleşmeden fayda sağlamları mümkün olmamış, dolayısıyla ayarlamının yükü, üçüncü dünyanın imalat malları ihracatçılarına üzerine yüklenmiştir.¹³

Yukarıda belirtilen yapı istikrar, uyum ve reform girişimlerini olumsuz yönde etkilemiş, ihracata yönelik büyüme stratejisi böylesi bir yapı içinde gelişmeyi sağlar niteliğinden uzak kalmıştır. Bu yapının uzun süre sürdürülememesi, cari işlemlerin sürekli açık vermesi, ancak bu arada sürecin başlangıcında söz konusu ülkelerin borç krizine girmiş olmalarının borçlanmanın maliyetini artırması ve borç alımını güçleştirilmesi nedenleriyle ülkeler, yeni dış finansman arayışlarına yönelmişlerdir. Bu finansman arayışı sorunları döneme hakim olan anlayış doğrultusunda kısmen özelleştirmelerle çözülmeye çalışılmıştır. Ancak elde edilen gelirin rekabeti artırıcı alanlara aktarılmayıp, cari işlemler açıklarını kapatmak ve dış borç servisini yerine getirmek gibi amaçlarla kullanılması, bir süre sonra kronikleşen sorunu yeniden ortaya çıkartmıştır. On yıllık dönem sonunda tıkanma noktasına gelen bu strateji, yeni kaynaklara ulaşmayı, sermaye piyasalarını serbestleştirerek gerçekleştirmeyi hedefleyen bir yapıya dönüşmüştür. Sermaye piyasaları sığ ve finansal enstrümanlarının çeşitliliği az olan bu ülkeler, finansal liberalizasyon ile dünya piyasalarındaki kısa vadeli fonları kendi ülkelerine çekmeyi amaçlamışlardır. Bu fonları çekebilmenin koşulları, düşük kur-yüksek faiz politikasının (aşırı değerli ulusal para) yürütülmesi ve devalüasyon yapılmayacağına dair güvencenin verilmesidir. Böylelikle ödemeler bilançosu dengesizliklerinin finansmanı sermaye hesabından karşılanmaya çalışılmıştır.

Vurgulanması gereken bir diğer nokta, ithal ikamesi süreci içinde Keynezyen Uzlaşım'ın (sermaye-emek arasındaki uzlaşım), emek kesimini, bu süreçte elde ettiği avantajlarını artırabilecek güce ulaştırmasıdır. Devletin ekonomiye müdahalesi, sermaye kesiminin bu artıştan etkilenmesini dengeleyecek düzeyde olmuştur; örneğin KİT'lerin özel sektöre düşük fiyatlı ara mal ve hammadde temini, kamu bankalarının düşük faizli kredi vermesi, teşvikler, sübvansiyonlar ve kamu destekleme alımları gibi. Ancak kamunun etkinliğinin azaldığı ve müdahalesinin yeterli olmadığı ya da müdahalenin yaratmış olduğu ekonomik sorunların, sermaye kesimini olumsuz yönde etkilemeye başladığı noktada, sermaye kesimi, Keynezyen Uzlaşım'ın çökmesi ve devletin küçülmesi yönünde baskılarını artırmaya başlamıştır. Ancak küreselleşen dünyada kapitalizm, eskisinden daha güçlü bir biçimde devlete gereksinim duyar hale gelmiştir¹⁴. Asıl amaç, devletin sermaye ile ilgili olmayan fonksiyonlarının minimize edilmesi ya da ortadan kaldırılmasıdır. Böylelikle devlet, içsel olarak piyasa toplumunun genişlemesine daha çabuk ve etkin yanıt verecek biçimde yeniden yapılandırılmaya çalışıldığından, tüm çabasını sermaye lehine gösterebilmiştir. Kamu kesimi özel sektörün üretmediği girdileri üretmiş, özel sektör bu

---

¹³ Evans, David, "Visible and Invisible Hands in Trade Policy Reform", **States or Markets? Neo-liberalism and the Development Policy Debate**, eds Christopher Colclough ve James Manor, Clarendon Press, Oxford, 1991, ss. 48-77.

¹⁴ Wallerstein, Immanuel, "States? Sovereignty? The Dilemmas of Capitalist in the age of Transition" **States and Sovereignty in the Global Economy**, Edt by David A. Smith, Dorothy J. Solinger, Steven C. Topic, Routledge, London, 1999, ss. 20-33.

---

girdileri üretebilir hale geldiğinde de devletin çekilmesi gerekmiştir.¹⁵ 1990'lara gelindiğinde neoliberal politikaları uygulayan Latin Amerika ülkelerindeki piyasaların, sosyoekonomik olarak güçlenemedikleri görüldüğünden devletin rolü de yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda 1980'lerdeki devletin ekonomiye müdahalesinin ortadan kaldırılmasına yönelik tartışmaların yerini, devletin yeniden yapılandırılması gerektiği tartışmaları almıştır.

Neoliberal Politikaların Latin Amerika Ülkeleri Üzerindeki Etkileri

1980'lere gelindiğinde, Latin Amerika ülkelerinin neredeyse hemen hepsi ağır bir borç yükü altında ve yüksek enflasyon koşullarında kaos ve belirsizlik yaşıyorlardı. Kamu finansmanı, özellikle ticaret hadlerinin kötüleşmesi ve uluslararası faiz oranlarındaki yükselmeler nedenleriyle erozyona uğramıştı. Faiz oranlarındaki artış hem dış borç maliyetini artırmış, hem de durgunluk, ekonomik istikrarsızlık, devalüasyon beklentisi ve yüksek vergi oranları ile birleşince sermaye çıkışlarına neden olmuştu. 1970'lerdeki genişletici maliye politikaları ile ortaya çıkan cari işlemler açıklarının finansmanı için çoğunlukla dış borca yönelmesi ile borçların birikmesi, borç krizini takiben dış kredilerinin kesilmesi, iç borcun aşırı büyümesi ve enflasyonist eğilimlerin hızlanması, erozyonun diğer nedenleriydi. Uzun yıllar sürdürülen popülist makroekonomik politikaların derinleştirdiği krizin ve yapısal sorunların çözümü için, Washington Uzlaşısı doğrultusunda uygulamalara başlanmıştır. Bölümün devamında öncelikle, bu krizlere neden olan gelişmeler değerlendirilecek, sonrasında uygulanan reformların, istikrar programlarının ve yapısal uyum programlarının yapı ve özellikleri ile bunların ortaya çıkardığı sonuçlar üzerinde durulacaktır.

Latin Amerika'da Ekonomik Reformlar

Latin Amerika'da yaşanan mali krizlerin kökeninde, 1970'lerdeki aşırı dış borçlanma ve ithal ikameci sanayileşme stratejisinden, ihracata yönelik stratejiye geçişteki gecikmeler/ertelemeler yatmaktadır. Aslında neden teke inebilir, çünkü strateji 1960'larda sonlanabileceken, kaynak bulabilmenin kolaylaşması nedeniyle yapay olarak sürdürülebilmiştir. Borç krizinin kökeninde de devletin yönlendirdiği ithal ikameci stratejiye yönelik politikalar yatmaktadır. Bununla birlikte dış kaynağın ihracata dönük sektörlere aktarılmayıp, genel olarak tüketimin finansmanında ve düşük getiriye sahip yatırım projelerinde kullanılması ile sermaye çıkışını beslemesi de, krizin boyutlarını ağırlaştırmıştır. Yapısal uyum politikaları, 1980'lerin başındaki dış şoklar karşısında yetersiz ve etkisiz kalmıştır. Büyüme engelleyen iç ve dış dengesizlik kaynaklarının yaratmış olduğu kısıtlar nedeniyle istikrar ve gelişme, 1980'lerde başlayan on yıllık bir ayarlama/uyum sürecine rağmen sağlanamamıştır. Bu dinamikleri ve kısıtları yaratan temel unsurlardan biri ithal ikamesi döneminde çıkar gruplarının söz konusu yapının sürdürülmesi yönündeki çabalarıdır. Diğer bir neden ise dış yükümlülüklerin yerine getirilmesinin öncelikli oluşudur. Bunun için ekonomiyi durgunlaştıran, daraltan sıkı para ve maliye

---

¹⁵ Gill, Stephan, "Globalization, Democratization and the Politics of Indifference", **Globalization: Critical Reflections**, ed. James H. Mittelman, IPE Yearbook, Vol 9, Lynne Rienner Publishers, March 1996, ss. 205-228.

politikaları uygulanmış, bu da iç tasarrufların sağlam bir yapıya ulaşmasını ve artmasını engellemiştir.¹⁶

Yüksek tasarruf açıkları bulunan bu ekonomilerde reformların çoğu Washington Uzlaşısı çerçevesinde uygulanmıştır. Ancak pek çok örnekte gerçek uygulama ya yazılı ‘uzlaş’ıdan daha ideolojik olmuş ya da tamamlanmamıştır. Tamamlanmamasının nedenlerinden biri, demokratik siyasete geçildikten sonra yapılan ilk seçimlerde, seçilen hükümetlerin başlangıçta hem uluslararası piyasaların taleplerini hem de halkın beklentilerini karşılamada zayıf kalmalarıdır. Diğer taraftan çoğu ülkede ekonomik reformların ilk bölümü uygulanırken, eski siyasi partiler ve liderler yeniden politikaya girmişler, popülist teknikleri kullanarak siyasi pay alma kavgasını yinelemişlerdir.

1990’ların ilk yarısında reformlar sonuç vermeye başlamış, derin kriz atmosferiyle karşılaştırıldığında kısmi iyileşmeler ve ilerlemeler görülmüştür. Latin Amerika genelinde büyüme oranları artmış, ABD faiz oranlarındaki düşüş ve uluslararası finansal koşullardaki iyileşmeler nedeniyle beklenenden daha fazla yabancı sermaye kıtaya girmiş, hiperenflasyonlar ortadan kalkmış, kamu açıklarının finansmanı için parasal genişlemeye başvurma ise neredeyse terk edilmiştir. Ancak bu gelişmelere rağmen önemli sorunlar da ortaya çıkmış ya da var olanlar etkilerini sürdürmüşlerdir. Bu sorunları şöyle sıralayabiliriz:

-Pek çok Latin Amerika ülkesinde 1980’ler boyunca uygulanan anti-enflasyonist politikaların önemli öğelerinden biri, nominal döviz kuru çıpasıydı. Amaç, para politikalarına bir yön vermek, finansal piyasaların rahatlamasına katkıda bulunmak, ücret-fiyat sarmalını ve aşırı ücret artışlarını önlemektir. Yüksek enflasyon oranlarına sahip ülkelerde, döviz kurunu istikrarlı bir düzeyde sabitlemek, düşük enflasyon oranlarına geçişi sağlamaktaydı. Ancak bu durum, kurun reel anlamda değer kazanmasına neden oluyordu. 1987-1994 yılları arasında Latin Amerika ülkelerinin ulusal paraları reel olarak yaklaşık %40 oranında değerlendirildi. Uluslararası rekabet edebilirliğin azalması sonucunda, 1990-1994 yılları arasında kıtanın ithalat hacmi %80 civarında artarken, ihracat aynı dönemde sadece %35 oranında yükseldi.¹⁷ Cari işlemler açıklarını finanse etmek ve sermaye girişini artırmak için yurtiçi faiz oranları yüksek tutuldu. Söz konusu sermaye girişi sekteye uğradığında ise devalüasyon baskıları artar oldu.

-Özellikle finansal kırılganlık bulunmasına rağmen, mali sistem sağlıklı bir yapıya ulaştırılmadan girişilen finansal liberalizasyonun da olumsuzluklar yarattığı gözlemlendi. Örneğin, ticari bankaların vermiş oldukları döviz kredileri, devalüasyon nedeniyle borç geri ödemesini dolayısıyla da finansal sistemi zora düşürdü. Diğer taraftan ticari bankalar yurtiçinde kredi vermek üzere dışarıdan kolayca borçlanabildiler. Devalüasyon borçların değerini artırarak, bankaların borç servislerini yerine getirmelerini zorlaştırdı. Ayrıca

---

¹⁶ Sunkel, Osvaldo, “From Inward-Looking Development to Development from Within”, **Latin America’s Economic Development Confronting Crisis**, ed. James L. Dietz, Lynne Rienner Publishers, Boulder, London, 1995, ss. 355-382.

¹⁷ Hesse, Helmut ve Antje Heikamp, “Problems of Monetary Policy in Latin America”, **Stabilization and Reforms in Latin America: Where do we stand?**, eds Hermann Sautter and Rolf Schinke, Göttingen Studien zur Entwicklungsökonomik, Vervuert, Iberoamericana, 1996, ss. 151-176.

---

sermaye hareketlerinin tam serbest hale getirilmesi, merkez bankalarının bağımsız para politikaları izlemelerini neredeyse imkansızlaştırdı.

-Süreç içinde beşeri sermayeye yatırım yapılmaması, fırsat eşitsizliği ve gelir dağılımındaki adaletsizlik gibi toplumsal politikaları göz ardı eden yaklaşımlar nüfusun büyük çoğunluğunda memnuniyetsizliği artırarak, yoksulluğun kapsamını genişletti ve siyasi ayaklanmaları da tırmandırarak sosyal patlamalara neden oldu.

1980'ler boyunca uygulanan piyasa yönelimli politikalara rağmen 1990'lara gelindiğinde hiçbir Latin Amerika ülkesi neoliberalizmin ideal minimum devlet ölçeğine ulaşamamıştır. Bu anlamda neoliberalizmin daha yoğun yaşandığı, Şili ve Bolivya'da bile devletin ekonomideki rolünün önemi sürmektedir. Tersine, yapısal reformlar yapılmamasına rağmen Kolombiya mali disipline ulaşabilmiştir ve 1980'lerde Latin Amerika ülkeleri içinde en iyi ekonomik performansı göstermiştir. Ancak, istikrarı sağlamalarına ve liberal yapısal reformları uygulamalarına rağmen, Bolivya ve Meksika tatmin edici büyüme oranlarına ulaşamamışlardır. Başarılı atfedilen Şili'nin¹⁸ başarısının arkasında yatan ve döviz gereksinimini karşılayan bakır ihracatı ise özel kesim değil kamu tarafından gerçekleştirilmektedir. Şili'nin başarısının arkasındaki diğer neden ise 1980'lerin ortasında GSYİH'nin % 10'una yaklaşan cari işlemler açıklarının IMF ve Dünya Bankası tarafından karşılanmış olmasıdır.¹⁹

Diğer taraftan, 1980'lerin ve 1990'ların neoliberal reformlarının ideolojik ve siyasi sonuçları da bulunmaktadır. Sermaye piyasalarının küreselleştiği ve kıtaya gelen resmi fonların azaldığı bir dönemde yabancı sermayeye gereksinim duyulmaya başlandığında, hükümetler, popülist döneme özgü anti-empyralist pozisyonlarını değiştirmek durumunda kalmışlardır. Ayrıca neoliberal yeniden yapılanma, kıta genelindeki devlet-toplum ilişkileri modelini de radikal bir biçimde değiştirmiştir. Klasik popülizm döneminde hükümet politikaları, hızlı endüstrileşmeye ve kentli popüler sektörlerin lehine gelirin yeniden dağılımına yöneliktir; kamu iktisadi teşebbüsleri bir taraftan toplumsal politikalar için kamu kaynakları yaratır diğer taraftan dolaylı yoldan özel sektörün gelişimini destekler. Bu tip bir devlet-toplum ilişkisinin özelleştirme, deregülasyon gibi uygulamalarla değiştirilmesi haliyle siyasi etkiler de yaratmıştır.

---

¹⁸ Richards, Donald G, "The Political Economy of Neo-Liberal Reform in Latin America: A Critical Appraisal", *Capital & Class*, Issue 61, Spring 1997, ss. 19-54. Şili'nin 'başarısı' sorgulanır niteliktedir. Bakır ihracatının kamu tarafından yapılıyor oluşunun yanında, ihracat bileşenleri doğal kaynaklara dayanmaktadır. Ayrıca 1974-1989 yılları arasında Şili ekonomisinin ortalama büyümesi kişi başına %2.3 iken, bu oran 1961-1971 ithal ikameci stratejinin yürütüldüğü yıllarda %4.6 olarak gerçekleşmiştir. Diğer ilgili veriler: 1969'dan beri en yoksul %20nin aldığı kalori miktarı %23 iken, kişi başına sağlık harcamaları 1973'te 29 ABD Doları'ndan 11 ABD Doları'na düşmüştür. Gelir dağılımında da en üstteki %20, payını 44.5'den, 54.6'ya yükseltmiştir.

¹⁹ Taylor, Lance, "Introduction", **After Neoliberalism: what next for Latin America?**, ed. Lance Taylor, University of Michigan Press, 1999, ss. 1-17.

Washington Yaklaşımı'nın İzlendiği Döneme Ait Ekonomik Göstergeler

Enflasyon ve Büyüme

Kıtadaki enflasyon oranı 1971-1980 yılları arasında ortalama %39.8 iken, 1981-1989 yılları arasında ortalama 126%'ye yükselmiştir. Bazı ülkelerde hiperenflasyon görülmesi nedeniyle, 1988 yılında bu ortalama 277,6% düzeyine ulaşmıştır. Aşağıdaki tabloda enflasyon oranlarının 1950-1980 ortalamaları ile 1981-1985 ortalamaları karşılaştırılmaktadır.

Tablo 1.1: Enflasyon Oranları (%)

Ülkeler	Enflasyon Oranları (1950-80)	Enflasyon Oranları (1981-85)
Arjantin	63	382
Bolivya	34	2692
Brezilya	33	154
Peru	16	105
Meksika	9	62
Şili	77	22

Kaynak: Tanzi, Vito, **a.g.m.**, ss: 641-657

1950-1980 arasındaki otuz yılda hızlı büyüme oranlarını yakalayan Latin Amerika'da üretim yıllık yüzde 5.5, kişi başına ise yılda ortalama yüzde 2.7'ye yükselmiştir. 1981-1989 yıllarında ise kişi başına yılda ortalama yüzde 0.8 düşüş kaydedilmiştir. Diğer dönemlere ait yıllık veriler karşılaştırılır ise; Latin Amerika'da kişi başına gelir 1966-1973 yılları arasında yıllık ortalama %3.5 artarken, 1974-1990 arasında bu artış %0.4'e düşmüştür. Ortalama büyüme oranı 1980'li yıllarda yüzde 1.2'den 1990'lı yıllarda yüzde 3.2'ye çıkmıştır²⁰.

Ekonomik büyümenin sermaye girişlerine, ticaret dengesinin de büyümeye aşırı duyarlı hale gelmesi, ithalat talebinin, yüksek gelir esnekliğine sahip olduğunu göstermektedir. 1991-1995 ve 1996-1999 yılları arasında yaşanan iki iş çevrimi de bir hayli düşük büyüme oranlarıyla sonlanmıştır. Bunun temel nedeni, ekonomik büyümenin oldukça istikrarsız olan sermaye hareketleri tarafından etkilenmesidir. Diğer taraftan

²⁰ Cardoso, Eliana ve Albert Fishlow, "Latin American Economic Development: 1950-1980", **Journal of Latin American Studies**, no 24, 1992, ss: 197-218; Crotty, James, **a.g.k.**, ss. 5-6.

---

işsizlik ile ilgili verilere bakıldığında da, örneğin Arjantin’de uygulanan politikaların ekonomik büyüme oranlarını artırmasının yanı sıra işsizliği de artırdığı görülebilir. Programların sosyal maliyetleri olarak ortaya çıkan bu rakamlar: 1974’te %3.4, 1976’da %4.4, 1985’de %5.9, 1990’da %6.3, 1993’te %9.3, 1994 Kasım ayında %12.2, 1995 Mayıs ayında da %18.6 olarak değişmiştir ²¹.

Gelir Dağılımı

Latin Amerika’da gerçekleştirilen ekonomik reformlar, yoksulluğu ve eşitsizliği derinleştirmiş, alt sınıfları genişlemiştir. Uzun süren mali krizler, sivil görevlilerin ve kamu kesimi çalışanlarının reel ücretlerini aşındırmış, istikrar programları ise ortaya çıkmış olan bu maliyetleri daha da artırmıştır. Mali baskı aynı zamanda kamu hizmetlerinin kalitesini de düşürmüştür. Eski rejim altındaki ayrıcalıklı gruplar, pozisyonlarının avantajıyla reform sürecinden fayda sağlayabilmiş, pek çok kamu girişimi yöneticisi özelleştirmelerden dolayı zenginleşmişlerdir. Arjantin ve Bolivya’da eski askeri rejim ile yakın bağları olan büyük şirketler de özelleştirmelerden yüksek kazançlar elde etmişlerdir ²².

Latin Amerika’da yoksulluk sınırında olan hane halklarının nüfusa oranı 1980’de % 35’ten, 1990’da % 41’e, 1994’te ise % 39’a yükselmiştir. 1990’larda yaratılan her on iş alanından sekizi enformal sektörde ve düşük vasıflı işçilerin çalışabileceği iş alanları olmuştur. Durgunlaştırıcı anti-enflasyonist politikalar ile birlikte liberalizasyon önlemlerinin de uygulandığı 1986-1992 yılları arasında Meksika’da Gini katsayı 0.43’ten, 0.48’e yükselmiştir. Şili’de 1979-1989 yılları arasında gelir dağılımındaki üst %10’un payı 36’dan 47’ye çıkarken, alt %40’ın payı da 19’den 13’e gerilemiştir. ²³

Yabancı Sermaye ve Yatırımlar

Ticaret liberalizasyonu ve yapısal uyum programlarının önemli varsayımlarından biri, bu uygulamaların, büyümenin yeniden sağlanması için gerekli ve yeterli koşul olmasıdır ki, başarılı bir uygulama sonrasında, ekonomik büyümenin kendiliğinden yeniden istikrara ulaşabileceği söylenebilir. Ancak, Latin Amerika deneyimi büyümeye geri dönüşün kolay olmadığını, ekonominin istikrara kavuşmasından ve yapısal uyum programlarından sonra bile hala durgun kalabildiğini göstermiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, 1980’ler boyunca pek çok Latin Amerika ülkesinde yatırım oranlarının düşmesidir. Yatırım oranlarının 1990’lı yılların başındaki %20’lik düzeyinden, ancak 1990’ların sonlarına doğru %23-24’lük düzeyine çıkmasına rağmen, bu oranlar borç krizi öncesindeki oranlardan düşük düzeydedir.

---

²¹ Teubal, Miguel, “*From ISI to the Open Economy in Argentina: the Role of Peronism*”, **Miraculous Metamorphoses, The Neoliberalization of Latin American Populism**, eds. Jolle Demmers, Alex Fernandez Jilberto, Barbara Hogenboom, ZedBooks, London, 2001, ss. 22-59.

²² Nelson, Joan, “*Linkages Between Politics and Economics*”, **Economic Reform and Democracy**, eds. Larry Diamond, Marc Plattner, the John Hopkins University Press, London, 1995, ss. 45-58.

²³ Haque, Shamsul M., “*The Fate of Sustainable Development Under Neo-liberal Regimes in Developing Countries*”, **International Political Science Review**, vol 20, no 2, 1999, ss. 197-218.

Latin Amerika ülkelerinde dışa açılma ile birlikte ekonomilere çekilen sermaye, aşağıda açıklanan üç temel biçimde etkilerini yaratmıştır²⁴:

- Fonlar madencilik, petrol/petrokimyasallar, tarım, balıkçılık ve kerestecilik faaliyetlerine akmıştır. Ancak bu faaliyetlerin ağır çevre maliyetleri bulunduğundan ve aşırı sermaye yoğun özellikleri nedeniyle de oldukça düşük seviyede istihdam yaratmışlardır.

- Spekülatif fonlar gayrimenkullere, alışveriş merkezleri ve ofis binalarına, bankalar ve borsa aracı şirketleri gibi finansal araçlara akmıştır. Bu varlık-değiştirme operasyonları ekonominin ve toplumun anahtar sektörlerine finansal destekte bir artışı sağlamaktan uzak kalarak ancak belirli kesimlerin varlıklarını artırmışlardır.

- Varlıklara yüksek getiri sağlayan ülkelerde bulunan sıcak parayı çekebilmek için ülkeler faiz oranlarını yüksek tutmuşlardır. Bu nedenle ulusal firmalar finansal destek bulamamışlar, vergi gelirlerinin büyük bir kısmı da borç veren varlıklı kesimlere aktarılmıştır.

İthalat ve İhracat Performansları

1980'li yılların başlarında Latin Amerika ülkelerinde kriz nedeniyle ithalat hacmi azalsa da, 1990'larda, özellikle tüketim ve sermaye malları olmak üzere ithalatta büyük artışlar yaşanmıştır. Latin Amerika ülkelerinin cari işlemler açıkları da, 1985-1989 arası 9.160 milyon ABD Doları'ndan, 1990-1994 arası ise sırasıyla 1.096, 17.086, 35.008, 44.566 ve 46,038 milyon ABD Doları'na yükselmiştir²⁵.

Latin Amerika Finansal Krizleri

Öncelikle, Latin Amerika'nın 1980'lerde karşı karşıya kaldığı krizlerin, 1990'larda yaşananlardan belirgin bir biçimde farklı olduğu ayırımı yapmak yerinde olacaktır. 1970'li yıllar boyunca hükümetler, düşük faiz oranlarından ve ihracat mallarının yüksek fiyatlarından destek alarak yabancı ticari bankalardan yoğun biçimde borçlanmışlardır. 1980'lere gelindiğinde ise, yaşanan borç krizi sonrasında uluslararası ticari bankaların kredileri sektöre uğrayınca, hala büyük cari işlem açıkları veren bu ülkeler, uluslararası tahvil piyasalarından özel borçlanmaya, varlık akımlarına ve doğrudan yabancı sermaye gibi araçlara başvurarak finansman sorunlarını çözmeye çalışmışlardır. 1990'ların krizleri ise; sürdürülemeyen cari işlemler açıklarının, kısa dönemli aşırı dış borcun ve zayıf yurtiçi bankacılık sisteminin bir bileşenidir. Piyasa yönelimli reformlar ile birlikte ortaya çıkan;

- İhracat rekabet edebilirliklerini olumsuz etkileyen, reel döviz kurunun değer kazanması,

- Hızlı büyümeye rağmen iç tasarrufların yetersizliğinin sürmesi,

---

²⁴ Cypher, James M., "The Slow Death of the Washington Consensus on Latin America", **Latin American Perspectives**, Issue 103, vol 25, no 6, November 1998, ss. 47-51.

²⁵ Hesse, Helmut ve Antje Heikamp, **a.g.m.**, , ss. 151-176.

- Sermaye girişlerinin büyük bir kısmının tüketimi ve/veya verimsiz yatırımları finanse etmesi,

- Bu fonlara aracılık eden bankacılık sisteminin denetlenmemesi gibi gelişmeler de bu dönemin sorunlu dinamiklerini oluşturmuştur.

Şili-1979, Meksika-1990 ve diğer kriz örneklerinde, kriz öncesinde yaşanan tüketim patlamasının, sermaye işlemlerinin rahatlatılmasıyla yabancı sermaye ile finanse edildiği gözlemlenmiştir. 1980'li yılların sonlarında finansal piyasaların deregüle edildiği ve 1990'ların başlarında çok sayıda bankanın özelleştirildiği Meksika'da, yetersiz düzenlemelerle yeni özelleştirilen ticari bankaların aşırı borçlanmaları, yurtiçi kredi miktarını oldukça yüksek oranlara ulaştırmıştır. 1994 Aralık ayındaki Meksika Pezosu'nun çöküşünün arkasındaki temel nedenlerden biri, kredi patlaması ve bununla bağlantılı olarak önemli ticari bankaların portföylerindeki batık kredilerin oranının artmasıdır. Meksika deneyimi, kamu borç tahvillerinin kısa vadeli olması ve bu tahvillerin döviz cinsinden olmasının negatif etkiler doğuracağını göstermiştir. Bu tahvillerin -Tsebonos- hacmi, uluslararası rezervlerin hacmini aştığında, hükümetin tahvillerle ilgili yükümlülüklerini yerine getirememesi riski doğduğundan yabancılar, ellerindeki varlıkları satmışlardır. Resmi rezervler ise ülkeden çıkan sermayenin çok az bir miktarını karşılayabilmiş ve bu gelişmeler sonucunda 1994 yılında Meksika, döviz krizi ile karşı karşıya kalmıştır. Meksika deneyiminde karşılaşılan durum, kamu borçlarının artması ile dış kaynak girişlerinin de kısmi olarak sterilize edilmesi ve bununla ilgili para politikalarının yürütülmesi olmuştur. Kriz, ekonominin ve finansal sistemin sermaye akımlarına karşı hassaslığını gidermek üzere sterilizasyon politikalarının etkili olmadığını da göstermiştir ²⁶. Ayrıca diğer ülke deneyimlerinin Meksika'da da yaşanması, liberalizasyon sonrasındaki kısa vadeli yabancı sermaye hareketlerinin, ülke ekonomilerini kırılganlığa ittiği, krizleri döngüsel bir niteliğe büründürdüğü ve derinleştirdiği sonucunu desteklemektedir. Spekülatif sermaye hareketleri döviz arzını yükseltmekte ve böylelikle döviz kuru olması gereken değerinin altında seyretmektedir. Söz konusu düşük döviz kuru, ihracatı da negatif etkilerken ithalatı artırmakta böylelikle de cari işlemler açıklarının yükselmesine neden olmaktadır ve neticede spekülatif sermaye hareketleri de kriz yaratan dinamikleriyle birlikte, krizleri döngüsel bir niteliğe dönüştürmektedir.

Özetle; ihracata dönük büyüme modelinde rekabetçi reel döviz kuru -aşırı değerlendirilmeyen reel döviz kurları- politikası uygulamak gerekir. Ancak sermaye akımları, kalıcı biçimde toplam harcamaların artmasına neden olarak reel döviz kurunun değer kazanması yönünde bir baskı oluşturmuş ve rekabet gücünü azaltmıştır.

---

²⁶ Freitas, Maria Cristina Penido de ve Daniela Magalhaes Prates, "Financial Openness: the Experience of Argentina, Brazil and Mexico", **CEPAL Review** 70, April 2000, ss. 55-72.

SONUÇ

Ekonomi politikalarıyla amaçlananın genel olarak enflasyonu indirmek, işsizliği azaltmak, sürdürülebilir yüksek büyüme oranlarına ulaşmak, ödemeler bilançosu açıklarının yarattığı sorunları ortadan kaldırmak ya da en aza indirmek, ekonomik gelişmeyi ve kalkınmayı sağlamak, gelir dağılımındaki adaletsizliği/eşitsizliği azaltmak olduğu belirtilir. Ülkeler kendi üretim yapıları ve ilişkilerinin, siyasi ve toplumsal yapılarının, ekonomik düzeylerinin özelliklerine göre iç şoklar yaşayabilirler ya da dış şokları farklı düzeylerde hissedebilirler. Toplumsal yaşamda ve ekonomide istikrarsızlık ve belirsizlik yaratabilecek bu şoklar karşısında da, söz konusu şokların etkilerini tersine çevirecek ya da azaltacak para, maliye, döviz kuru ve gelirler politikaları uygularlar.

Diğer taraftan kalkınma, gelişme ve büyüme ile ilgili olarak kendi yapılarına uygun ya da konjonktüre hakim olan stratejileri benimseyerek, bu stratejiye uygun politikalar üretirler ve uygularlar. Kendi yapılarına uygun olmayan stratejiler ya da sorunlu dinamikler yaratabilecek potansiyele sahip uygulamalarda ortaya çıkan sorunları da çözmek/düzeltilmek üzere politikalar benimsenebilir ve uygulamaya geçilebilir.

Buradaki soru; sorunların nasıl ortaya çıktığı ve bu sorunları çözmek için politikalar ve politika araçlarının nasıl biçimlenmekte olduğudur. En önemlisi de bu politikaların sonuçlarının neler olduğu ve toplumdaki kesimlerin, sınıfların, farklı gelişmişlik düzeyindeki ülkelerin nasıl etkilendiğidir. Bunu açıklayabilmek için aşağıdaki saptamaları yapmak doğru olacaktır:

- Kapitalist sistem sermaye birikiminden, yüksek kar marjlarından beslenir. En basit haliyle bu eşitlik:

$$\text{Ücretler} + \text{Ücret Dışı Maliyetler} + \text{Kar marjı} = \text{Fiyatlar}$$

şeklinde formüle edilebilir.

- İktisat politikalarını, istenilen ekonomik etkilerin ya da sonuçların fonksiyonu değil, kurumsal kısıtlar içinde hareket eden politikacılar, bürokratlar ve çıkar grupları arasındaki etkileşimin sonuçları belirler.

- Kapitalizm, kendi içindeki sermaye birikim yollarını çeşitlendirebilmekte, değiştirebilmekte, sorunlarını bazı kesimlere ya da diğer ülkelere yansıtabilmektedir.

Bu çerçeveden bakacak olursak; merkez ülkelerde yaşanan 1929 buhranı ile durgunluğun getirmiş olduğu fiyat düşüşleri, kar marjlarını sıkıştırmıştır. Toplam talebe dayanan Keynezyen iktisat politikaları, devlete ekonomide talep yaratan, talebi etkileyen işlevler yükleyerek sorunu çözebilmiştir. Devletin varlığına ve müdahalelerine karşı çıkan liberal ekonomiler, Keynezyen ekonomi politikalarını uygulamışlardır. Canlanan ve gelişen piyasalarda üretilen ara mallar ve nihai mallar için iç piyasa doyuma ulaştığında ise, yeni piyasalara gereksinim doğmuştur. Bu sorun da, çevre ülkelerinin ithal ikameci sanayileşme stratejisini benimsemeleriyle çözülmüştür. Stratejinin özü, bu ülkelerin iç talebe dayalı olarak ve koruma duvarlarıyla sanayileşeceklerdir. Ancak sanayileşme için gerekli olan teknoloji ve ara mallar, merkez ülkelerden sağlanacaktır. Bu stratejiyi uygulayan ülkelerde iç talebin canlı tutulması gerektiğinden bu bağlamda, yukarıda bahsedilen eşitlikte

---

başlangıçta herhangi bir sorun bulunmamaktadır. Sınıflar ve toplumsal kesimler arasında bir uzlaşma görülmektedir. Ücretler yüksektir, zira iç piyasalarda satın alma gücünün yüksek olması gerekir. Ücret dışı maliyet unsurları kamu iktisadi teşebbüsleri tarafından üretilen mal ve hizmetlerin dünya fiyatının altında satılması nedeniyle düşüktür. Ayrıca devlet sübvansiyonları ve teşvikler, fiyatlara müdahale ve toplu devlet alımları söz konusudur. Dış rekabetten korunma ve lisans uygulamalarıyla ortaya çıkan tekelleşmeler de yüksek fiyatları mümkün kılmaktadır.

1970lere gelindiğinde bu eşitlikte sorun yaşanmaya başlanmıştır. Emek kesimi sendikal faaliyetleriyle güçlenerek ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve reel ücret artışı taleplerini giderek artırmıştır. Petrol krizi nedeniyle, ücret dışı üretim maliyetleri artmıştır. Devletin ekonomiye müdahalesi etkinsizlik ve negatif dışsallık yaratmaya başlamıştır. Dolayısıyla merkez ve çevre ekonomilerinde kar marjlarında sıkışmalar ortaya çıkmıştır. Sorun, bir süre petro-dolarlar sayesinde geçiştirilebilmiş, merkez finans piyasalarında biriken fonlar, çevre ülkelerin finansman ihtiyacını karşılamak üzere cazip koşullarda bu ülkelere aktarılmıştır. Sorunlu dinamiklerin çözülmesi yerine, var olan sorunlu yapının sürdürülmesinde kullanılan bu fonlar, bir süre sonra borç geri ödemelerinde meydana gelen aksamalar nedeniyle tıkanmıştır.

Bretton Woods Kurumları ve ilgili taraflar Washington Uzlaşısı altında sorunu çözmek üzere toplanmışlar ve kar marjlarının tekrar yükselebilmesi için yapılması gerekenler aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

- Emek kesiminin ücret artışı baskılarının azalması gerektiğinden sendikal gücün hareketsiz kalması ve etkinsizleştirilmesi gerekir. Latin Amerika ülkelerinde neoliberal politikaların, askeri darbeler sonrasında otoriter rejimler altında uygulanmasının nedeni budur. Diğer taraftan emek kesiminin pazarlık gücünün kırılması gerekmektedir ki bunun için de bu piyasalar esnekletirmeye çalışılmıştır. Kayıt dışı ekonominin varlığına göz yumulmuştur. Ayrıca merkez ülkelerdeki sermayenin ucuz işgücüne sahip ülkelere yönelebilmesi önündeki engellerin de tamamen kaldırılması gerekmektedir ve bu anlamda sermayeye sağlam güvenceler verilmelidir.

- Kamunun sermaye kesimi lehine yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bu anlamda müdahale alanlarının daraltılması, kar marjlarını olumsuz yönde etkileyebilme gücünün elinden alınması gerekmektedir. Doğrudan vergiler yerine dolaylı vergilere geçilmesi için yapılan vergi reformu, kamuya ait girişimlerin özel sektöre satılması, faizlerin, döviz kurlarının, taban ve tavan fiyatlarının piyasada belirlenmesi bu doğrultuda yapılan uygulamalardır.

- Çevre ülkelerinin hem mal akımları hem de sermaye akımları bağlamında merkeze bağımlılığının sürmesi gerekmektedir. Tüketim toplumlarının yaratılması, spekülasyon finansal sermaye ve mal ithalatı önündeki engellerin tamamen kaldırılması, bu amaca hizmet etmiştir.

Yaklaşık çeyrek asırdır yapılanlar bu doğrultuda gelişmiş, stratejilerin, politika araçlarının ve ekonomi teorilerinin isimleri ile Bretton Woods kurumlarının “koşulluluk” kriterleri değişmiştir.

KAYNAKLAR

1. Bazdresch, Carlos ve Santiago Levy, “Populism and Economic Policy in Mexico, 1970-82”, **Macroeconomic Populism in Latin America**, eds. Rudiger Dornbusch ve Sebastian Edwards, University of Chicago Pres, 1991.
2. Cardoso, Eliana ve Albert Fishlow, “Latin American Economic Development: 1950-1980”, **Journal of Latin American Studies**, no 24, 1992.
3. Cardoso, Eliana ve Ann Helwege, **Latin America’s Economy: Diversity, Trends and Conflicts**, The MIT Pres, 1991.
4. Castro, Paulo ve Marcio Ronci, “Sixty Years of Populism in Brasil”, **Macroeconomic Populism in Latin America**, eds. Rudiger Dornbusch ve Sebastian Edwards, University of Chicago Pres, 1991.
5. Crotty, James, **Trading State-Led Prosperity for Market Led Stagnation: From the Golden Age to Global Neoliberalism**, Political Economy Research Institute, University of Massachusetts Amherst, 2000.
6. Cypher, James M., “The Slow Death of the Washington Consensus on Latin America”, **Latin American Perspectives**, Issue 103, vol 25, no 6, November 1998.
7. Dornbusch, Rudiger ve Sebastian Edwards, “The Economic Populism Paradigm”, **NBER WP 2986**, Cambridge, 1989.
8. Dornbusch, Rudiger, “The Latin American Debt Problem: Anatomy and Solutions”, **Debt and Democracy in Latin America**, eds Barbara Stallings, Robert Kaufmen, Westview Pres, Boulder, 1989.
9. Evans, David, “Visible and Invisible Hands in Trade Policy Reform”, **States or Markets? Neo-liberalism and the Development Policy Debate**, eds Christopher Colclough ve James Manor, Clarendon Pres, Oxford, 1991.
10. Franko, Patrice, **The Puzzle of Latin American Economic Development**, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 1999.
11. Freitas, Maria Cristina Penido de ve Daniela Magahaes Prates, “Financial Openness: the Experience of Argentina, Brazil and Mexico”, **CEPAL Review 70**, April 2000.
12. Gill, Stephan, “Globalization, Democratization and the Politics of Indifference”, **Globalization: Critical Reflections**, ed. James H. Mittelman, IPE Yearbook, Vol 9, Lynne Rienner Publishers, March 1996.
13. Griffith-Jones, Stephany, “International Financial Markets: A Case of Market Failure”, **States or Markets? Neo-liberalism and the Development Policy Debate**, eds Christopher Colclough ve James Manor, Clarendon Pres, Oxford, 1991.

-
14. Haque, Shamsul M., “*The Fate of Sustainable Development Under Neo-liberal Regimes in Developing Countries*”, **International Political Science Review**, vol 20, no 2, 1999.
  15. Hesse, Helmut ve Antje Heikamp, “*Problems of Monetary Policy in Latin America*”, **Stabilization and Reforms in Latin America: Where do we stand?**, eds Hermann Sautter ve Rolf Schinke, Göttingen Studien zur Entwicklungsökonomik, Vervuert, Iberoamericana, 1996.
  16. Kate, Adriaan Ten, “*Trade Liberalization and Economic Stabilization in Mexico: Lessons of Experience*”, **World Development**, 20, 5, 1992.
  17. Nelson, Joan, “*Linkages Between Politics and Economics*”, **Economic Reform and Democracy**, eds. Larry Diamond, Marc Plattner, the John Hopkins University Pres, London, 1995.
  18. Richards, Donald G, “*The Political Economy of Neo-Liberal Reform in Latin America: A Critical Appraisal*”, **Capital & Class**, Issue 61, Spring 1997.
  19. Sunkel, Osvaldo, “*From Inward-Looking Development to Development from Within*”, **Latin America’s Economic Development Confronting Crisis**, ed. James L. Dietz, Lynne Rienner Publishers, Boulder, London, 1995.
  20. Tanzi, Vito, “*Fiscal Policy and Economic Reconstruction in Latin America*”, **World Development**, 20-5, 1992.
  21. Taylor, Lance, “*Introduction*”, **After Neoliberalism: what next for Latin America?**, ed. Lance Taylor, University of Michigan Pres, 1999.
  22. Teubal, Miguel, “*From ISI to the Open Economy in Argentina: the Role of Peronism*”, **Miraculous Metamorphoses, The Neoliberalization of Latin American Populism**, eds. Jolle Demmers, Alex Fernandez Jilberto, Barbara Hogenboom, ZedBooks, London, 2001.
  23. Wallerstein, Immanuel, “*States? Sovereignty? The Dilemmas of Capitalist in the Age of Transition*” **States and Sovereignty in the Global Economy**, Edt by David A. Smith, Dorothy J. Solinger, Steven C. Topic, Routledge, London, 1999.
  24. Williamson, John, “*What Washington Means by Policy Reform*“, **Latin American Adjustment: How Much Has Happened?**, Washington: Institute of International Economics, 1990.